

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-101>

УДК 336

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ У КОНТЕКСТІ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

APPROACHES TO ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF THE FINANCIAL MONITORING SYSTEM IN THE CONTEXT OF SANCTIONS POLICY

Радик Василь Васильович

аспірант,

Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1237-2982>**Radyk Vasyl**

Ivan Franko National University of Lviv

Стаття присвячена дослідженню існуючих підходів та критеріїв визначення ефективності системи фінансового моніторингу (ФМ). Ми звертаємо увагу на недосконалість підходу FATF, який недостатньо враховує категорію витрат, а також характеризується низьким рівнем визначення кількісного впливу ФМ на економічну систему. Це ж проявляється і у підході українських дослідників, які здебільшого розраховують ефективність системи ФМ за результатами діяльності Державної служби фінансового моніторингу. Ми визначаємо втрати економічного зростання як основний наслідок впливу відмивання коштів на економіку. Відповідно, ми пропонуємо використовувати показники необґрунтованого росту активів, приросту реального ВВП через вплив заходів ФМ на зменшення злочинних доходів та середньозваженої схильності до відмивання як додаткові критерії оцінки ефективності системи ФМ в рамках методології FATF.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, відмивання коштів, ефективність, економічне зростання, FATF.

So as to provide the necessary level of financial security, countries try to develop an up-to-date financial monitoring (FM) system, which would help countering illicit financial flows and operations. At the same time assessing their effectiveness might prove difficult due to the absence of clear criteria. We use the methods of analysis, abstraction and comparison to find and explain the flaws in existing approaches to assessing FM effectiveness. Reviewing FATF's approach we find it lacking in accounting for the expenses on maintaining and improving the FM system, and quantifying its effect on the economic system, despite it being goal-oriented in nature. The same approach is characteristic of Ukrainian researchers, which mostly calculate the effectiveness based on the activity results of the State Financial Monitoring Service. We also highlight some of the issues related to assessing the effectiveness using such indicators as the level of shadow economy, share of government expenditures on maintaining the Financial Investigation Unit, and other values related to the suspicious activity reports and criminal proceedings statistics. Critically considering the economic consequences of money laundering we propose an approach to assessing the effectiveness of the FM system based on its effect on mitigating the decrease in economic growth, in which we divide two parts – effect on the amount of successfully legalized money and on the amounts of criminal activity. Thus, we suggest using the values of unexplained asset growth, real GDP growth due to FM activities' impact on decreasing criminal proceeds, and weighted propensity to launder as additional criteria of assessing the effectiveness of FM system in the FATF framework. We believe our approach could be used not only to compare the development of country's FM system with time, but also while calculating the planned effect on the economy when considering financing innovative projects in this sphere, both for government agencies, and banks and non-bank financial institutions, or when developing methods of stimulating realization of such projects as part of country's financial policy.

Keywords: financial monitoring, money laundering, effectiveness, economic growth, FATF.

Постановка проблеми. В умовах зростання загроз економічній безпеці країн посилюється необхідність захисту національних

економік і від нелегальних фінансових операцій, основне місце у яких займає відмивання доходів, одержаних незаконним шляхом та

фінансування тероризму, у тому числі за участю підсанкційних об'єктів. Країни намагаються створити якісні системи фінансового моніторингу, щоб забезпечити сприятливі умови для функціонування фінансового сектору та вітчизняних й іноземних підприємств, де важливу роль відіграє періодична оцінка ефективності з метою виявлення прогалин та шляхів їхнього вирішення.

Розробка методичних підходів до визначення ефективності антилегалізаційного фінансового моніторингу, які б враховували взаємозв'язки відмивання коштів із макроекономічними показниками країни дозволило б краще виявляти тренди розвитку національних систем фінансового моніторингу, а отже свідчило б про доцільність реалізації заходів щодо її вдосконалення, відповідно до умов існування країни та загроз з якими вона зіштовхується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам визначення ефективності системи фінансового моніторингу та виділенню економічних наслідків відмивання коштів присвячені роботи таких вчених: Бухтярова А., Габер Й., Глуценко О., Грабчук І., Грабчук О., Григоревська О., Д'яконова І., Небаба Н., Разінкова М., Райхерт Х., Семенов А., Супрунова І., Хмелюк А., Шиян Д. та ін.

А. А. Хмелюк [5] розглядає ефективність фінансового моніторингу як результат діяльності Державної служби фінансового моніторингу, відповідно враховуючи якісні показники опрацьованих повідомлень та окупність установи, порівнюючи видатки на її утримання до вилучених коштів. Виходячи із відношення останнього автор стверджує про неефективність діяльності установи.

О. Грабчук та І. Супрунова [3] пропонують визначати ефективність фінансового моніторингу окремо за видами забезпечення, серед яких виділяють нормативно-правове, організаційне, методичне та інституційне. Автори стверджують, що саме показники останнього найкраще характеризують загальну ефективність, а отже її визначення пов'язане із оцінкою діяльності Держфінмоніторингу.

І. І. Д'яконова та Д. В. Шиян [4] пропонують методику оцінки ефективності системи фінансового моніторингу через розрахунок інтегрального показника на основі агрегованих показників доцільності, результативності та економічності. Показник характеризує як рівні державного та первинного фінансового моніторингу, так і правоохоронну та судову діяльність у цій сфері, а також враховує деякі макроекономічні показники.

Цю ж методику використовують А. Бухтярова, А. Семенов, М. Разінкова, Н. Небаба та Й. А. Габер [6], коригуючи значення на частку повідомлень від банків для визначення ефективності фінансового моніторингу власне банківської системи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вітчизняними науковцями недостатньо уваги приділено визначенню ефективності системи фінансового моніторингу у відповідності до зменшення прояву негативних економічних наслідків відмивання коштів як цілі її функціонування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретичне обґрунтування підходу до визначення ефективності системи фінансового моніторингу через кількісні показники її впливу на економічне зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з підходом FATF ефективність системи фінансового моніторингу визначається як ступінь досягнення встановлених цілей, основною з яких є захист фінансової системи від загроз відмивання коштів та фінансування тероризму [7, с. 15]. Тобто, визначення ефективності тут не враховує витрати, пов'язані з досягненням певного її рівня. Так, дві країни можуть мати однаковий показник ефективності, навіть якщо витрати однієї, як на рівні органів державної влади, так і приватного сектора, значно вищі, ніж у другій. Зрозуміло, деякі країни можуть підпадати під вищі ризики відмивання коштів через, наприклад, близьку географічну розташованість до країн, що не виконують міжнародні антилегалізаційні вимоги чи є країнами-агресорами, а тому потребуватимуть здійснення більших витрат для досягнення бажаного ефекту. Однак така ситуація може проявлятися і для країн у порівняно схожих умовах чи для однієї країни у різні часові періоди.

Недостатнє врахування категорії витрат при визначенні ефективності системи фінансового моніторингу веде до втрат можливостей виявлення додаткових напрямів її вдосконалення. І хоча абсолютна більшість витрат лягає на приватний сектор держава може на них впливати інструментами фінансової політики.

Пріоритизація методів інтенсивного підвищення ефективності, зокрема через налагодження механізму стимулювання впровадження інновацій у системи виявлення підозрілих операцій суб'єктами первинного фінансового моніторингу дозволила б досягти

встановлених цілей із меншими загальними витратами, ніж екстенсивне нарощування робочого персоналу, і одночасно проявлялося б у зменшенні витрат на комплаєнс фінансовими установами, що у свою чергу сприяло б спрощенню умов ведення бізнесу та підвищенню економічної активності. Так само на рівні органів державної влади – оптимізація процесів проведення фінансових розслідувань, особливо у частині збору та аналізу інформації, веде до зменшення завантаженості працівників та зниження загальних витрат при збереженні, чи навіть підвищенні досягнутих результатів.

FATF не використовує єдиного кількісного критерію ефективності, однак звертає увагу на деякі показники, які повинні враховуватися при її визначенні, а саме дані про міжнародну кооперацію, розслідування злочинів, пов'язаних із відмиванням коштів та фінансуванням тероризму, конфіскацію та замороження активів, повідомлення про підозрілі операції, тощо [7, с. 100–120]. Причому, такі показники переважно абсолютні – обсяг арештованих коштів наприклад розглядають у грошовій вартості, а не як частка від сукупних злочинних доходів чи успішно легалізованих коштів. Деякими причинами цього є різні підходи до збору інформації у різних країнах [7, с. 19] та складність одержання певних її видів – достовірні статистичні дані про масштаби кримінальної економіки, наприклад, практично неможливо зібрати.

Ми погоджуємося з тим, що визначення ефективності системи фінансового моніторингу повинно базуватися на відповідності досягненню цілей, однак кількісні показники таких цілей потрібно визначати на основі оцінки негативних наслідків успішного відмивання коштів на економічну систему.

Серед таких наслідків О. О. Глущенко, Х. Я. Райхерт [1, с. 117–121] та І. Л. Грабчук, О. О. Григоревська [2, с. 103–104] виділяють:

Втрати для жертви (предикатного злочину) і вигоди для злочинця – на нашу думку, варто розглядати як наслідок злочинності, а не відмивання коштів, хоча зростання обсягів успішного відмивання і створює умови для підвищення рівня злочинності. До того ж, часто відмивання і предикатний злочин територіально розділені та можуть відбуватися у різних країнах чи навіть регіонах світу.

Спотворення споживання і заощаджень; спотворення інвестицій; зміни в імпорті та в експорті, курсах валют; штучне зростання цін – суть полягає у тому, що для того, щоб

відмити незаконно одержані доходи споживачі та інвестори у прийнятті рішень відходять від своєї раціональної поведінки. Однак, це варто розглядати як наслідок процесу відмивання, а не його результату – легалізованих коштів. Різниця полягає у тому, що хоча процеси відмивання і порушують оптимальний розподіл ресурсів, відмиті кошти уже можуть використовуватися за напрямами так само, як і повністю легальні. Зміну у поведінці створює не так необхідність відмивання, як наявність системи фінансового моніторингу, за відсутності якої дії із законними та незаконними доходами б співпадали. З іншого боку, досягнення відповідності між якістю контролю за відмиванням та можливостями його проведення у всіх сферах також призвело б до раціоналізації поведінки, адже складність процесу відмивання та ймовірність успішного результату не залежала б від вибору напряму інвестування чи споживання, а отже і не мотивувала б зміну у прийнятті рішень.

Недобросовісна конкуренція – додаткове джерело фінансування у вигляді легалізованих доходів створює необґрунтовані конкурентні переваги для компанії, що функціонує загалом законно, однак власником чи власниками якої виступають зловмисники. Цей ефект можна також розглядати і у контексті наслідків процесу відмивання – завищення обсягів реалізації, хоч і не пов'язане із реальною діяльністю компанії та не збільшує її клієнтів, може привабити нових інвесторів, через кращі показники фінансової звітності.

Репутаційні ризики країни та зміни у прямих іноземних інвестиціях та потоках капіталу; погіршення стабільності фінансових установ та фінансової системи в цілому – виявлення випадків пов'язаності певної компанії з відмиванням коштів веде, зокрема, до зниження довіри, яке може поширюватися на інші підприємства як однієї сфери так і країни загалом. Особливо це важливо у частині забезпечення стабільності фінансового сектору та формування інвестиційної привабливості країни.

Вплив на податкові надходження та підвищення можливості бюджетного дефіциту – схеми відмивання коштів спрямовані на створення вигляду законного джерела походження доходів, а отже такого, що передбачає необхідність сплати відповідних податків. Тенденція до здійснення одними особами і відмивання і ухилення від сплати податків варто трактувати як їхню загальну схильність

до злочинної діяльності, а не як взаємообумовлені дії.

Вплив на показники економічного зростання – на нашу думку, саме цей наслідок відмивання потрібно розглядати як основний. Причому зниження темпів приросту ВВП внаслідок відмивання проявляється не тільки через вже згадані нераціональну поведінку та зменшення притоку чистих коштів пов'язану з погіршенням довіри, але у першу чергу – через те, що можливість подальшого успішного відмивання коштів відволікає як трудові так і фінансові ресурси із легального сектора до злочинної діяльності у пошуках вищої доходності. До того ж, чисті кошти швидше потрапляють в економіку, бо порівняно з незаконно одержаними можуть бути відразу використані. Важливо зазначити, що цей негативний наслідок відмивання повинен розглядатися тільки після припущення про відносну ефективність системи фінансового моніторингу, адже деякі країни можуть спостерігати короткотермінові прирости ВВП, коли зловмисники активно використовують їхні фінансові системи для реалізації схем відмивання доходів чи тимчасового зберігання успішно легалізованих коштів.

Таким чином, на нашу думку, більшість наслідків впливу відмивання на економічну систему можна об'єднати в один – зниження темпів економічного зростання. Відповідно, і система фінансового моніторингу пов'язана з ростом ВВП через: 1) вплив на обсяги злочинності і злочинних доходів 2) вплив на обсяги відмивання коштів. Причому, останній проявляється як у дії на обсяги успішного відмивання, так і на загальні обсяги коштів, які зловмисники спрямовують на відмивання, адже підвищується ймовірність виявлення та зупинення підозрілої операції, складність і вартість реалізації схем відмивання. Для врахування цього ми пропонуємо розглядати показник схильності до відмивання, як частки злочинних доходів, які об'єкт прагне легалізувати. Чим ефективніша система фінансового моніторингу, тим меншим буде цей показник. Окрім цього, на його значення також впливає рівень тіньової економіки в країні – чим вищий, тим простіше витратити на споживання, без потреби попередньої легалізації, та структура злочинності і злочинних організацій [8, с. 229] – чим більша частка злочинних доходів розподіляється між дрібними злочинцями, тим менша схильність до відмивання, адже малі роздріблені обсяги таких коштів легше відразу спожити.

У вітчизняній літературі зустрічають наступні показники, які трактуються як критерії ефективності системи фінансового моніторингу:

1. Частка відібраних повідомлень від отриманих [3, с. 79; 4, с. 12; 6, с. 102] і частка сформованих досьє у загальній кількості відібраних повідомлень [5, с. 201] – інфляційні процеси та неоптимізовані системи вияву підозрілих операцій суб'єктів первинного фінансового моніторингу значною мірою визначають кількість надісланих до підрозділу фінансової розвідки повідомлень, з яких на облік відбирають ті, що не містять помилок. Відповідно не зрозуміло ні як показник характеризує ефективність, ні які його значення є більш бажаними – висока частка сформованих досьє через низьку кількість одержаних повідомлень, чи низька частка – через високу кількість повідомлень або слабкість аналітичного роботи відповідного державного органу. Окрім того, не враховується середні грошові вартості відповідних фінансових операцій.

2. Співвідношення видатків на утримання підрозділу фінансової розвідки до вартості вилучених майна і коштів [5, с. 201] – отримання прибутку не є цільовою метою роботи державного органу, що відповідає за функціонування системи фінансового моніторингу. До того ж, не враховуються й інші результати його роботи, наприклад у методичній, методологічній і законодавчій діяльності, міжнародній співпраці, тощо.

3. Сума можливої легалізації у % до ВВП [4, с. 12; 6, с. 102] – автори розраховує цей показник виходячи з даних про суми фінансових операцій, які можуть бути пов'язані із легалізацією на основі узагальнених матеріалів Державної служби фінансового моніторингу, що відображає максимально можливий обсяг виявленого відмивання, а не реальні обсяги як зупиненого так і успішного відмивання. Кращим було б використання результатів моделювання обсягів легалізованих коштів, що втім пов'язане із значними методологічними труднощами. Порівняння до офіційного ВВП, на нашу думку, також є недоцільним, адже не враховує співвідношення між легальним і нелегальним секторами економіки, які до того ж можуть змінюватися у часі. Базою порівняння краще використовувати або загальні обсяги злочинних доходів, або суму офіційного і тіньового ВВП.

4. Рівень тінізації економіки у % до ВВП [4, с. 12; 6, с. 102] – на нашу думку, не відображає ефективність, адже зниження

рівня тіньової економіки може бути наслідком зменшення обсягу злочинних доходів, а зростання – зумовлене зниженням схильності до відмивання. Обидва з цих ефектів ми пов'язуємо із наслідками впливу системи фінансового моніторингу, а тому незрозуміло який напрям зміни обсягів тінізації буде свідчити про підвищення її ефективності.

5. Частка узагальнених матеріалів за якими порушено кримінальні справи і частка кримінальних справ, за якими винесено вирок суду [3, с. 79; 4, с. 12; 6, с. 102]; вартість вилученого майна і коштів [3, с. 79] чи частка арештованого майна і коштів від можливого відмивання [6, с. 102] – значною мірою залежать від діяльності правоохоронних і судових органів, а тому не характеризують діяльність суб'єктів фінансового моніторингу, за винятком коли обвинувачувальне судове рішення не прийнято через недостовірність чи неповноту зібраних даних.

6. Кількість застосованих штрафних санкцій від кількості перевірок [4, с. 12] – не враховує обсяги штрафів, масштаби діяльності установ, що їх отримали, та масштаби потенційних збитків для економіки. Причому, ні зростання кількості штрафів через невиконання встановлених вимог суб'єктами первинного фінансового моніторингу, ні їхнє зниження через можливу неякісність проведення перевірок державними органами не дозволяють говорити про підвищення ефективності.

7. Частка видатків на утримання Державної служби фінансового моніторингу від загального обсягу видатків бюджету [4, с. 12; 6, с. 102] – враховує обсяги здійснених видатків без визначення їхньої доцільності. Порівняння до загального обсягу видатків фактично означає зростання ефективності при зменшенні частки видатків, навіть коли це було зумовлене виключно нижчими темпами їхнього приросту, порівняно з іншими складовими Державного бюджету.

Отже, підходи українських вчених переважно визначають ефективність фінансового моніторингу у першу чергу через показники діяльності підрозділу фінансової розвідки, без врахування цілей функціонування цієї системи.

Враховуючи запропонований нами підхід до визначення наслідків відмивання через призму економічного зростання, ми вважаємо, що доцільними кількісними показниками ефективності системи фінансового моніторингу можуть виступати різниця між темпом

приросту активів банків чи небанківських фінансових посередників та темпів приросту реального ВВП як вимірник необґрунтованого росту активів, що може пояснюватися відмиванням коштів; довгостроковий приріст реального ВВП за рахунок удосконалення системи фінансового моніторингу, у якому можна виділити ефект від зменшення злочинності та від зниження середньозваженої схильності до відмивання.

Одночасно створюються підстави для врахування витрат, адже перевищення вартості заходів вдосконалення системи фінансового моніторингу над одержаним ефектом виявлятиметься у довгострокових втратах приросту ВВП, а отже відобразатиме погіршення ефективності.

Висновки. Відповідно до рекомендацій FATF оцінка ефективності системи фінансового моніторингу базується на відповідності її функціонування потребі захисту фінансової системи від негативного впливу відмивання. Втім, критерії, які враховуються при проведенні такої оцінки переважно відображають кількісні показники діяльності підрозділу фінансової розвідки та характеризуються низьким рівнем зв'язку з макроекономічними показниками та наслідками впливу відмивання на економіку, що спостерігається і у підходах вітчизняних науковців. Відсутність чітких вимірів ефективності з одного боку дозволяє забезпечити гнучкість та врахування особливостей окремих країн при аналізі їхніх антилегалізаційних систем, однак, з іншого боку, перешкоджає чіткому розумінню масштабів втрат, спричинених відмиванням коштів та стримувального ефекту, що виникає внаслідок реалізації проєктів вдосконалення системи фінансового моніторингу як на рівні державних органів, так і суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

Ми пропонуємо доповнити процес оцінки ефективності системи фінансового моніторингу врахуванням її впливу на економічне зростання, зокрема через використання показників необґрунтованого росту активів та приросту реального ВВП внаслідок реалізації антилегалізаційних заходів, що сприятиме посиленню врахування цілей її функціонування у зменшенні негативних проявів відмивання.

Ці показники можна враховувати як для оцінки ефективності системи фінансового моніторингу країни за минулі періоди, так і при визначенні планового ефекту від реалізації інвестиційно-інноваційних проєктів у

цій сфері на рівні органів державної влади та при розробленні інструментів стимулювання вдосконалення систем виявлення підозрілих фінансових операцій фінансовими посередниками, забезпечуючи кращий зв'язок витрат і одержаних результатів. Фінансові установи, модифікуючи ефект впливу на реальний ВВП через пропорції розподілу ресурсів у секторі,

можуть спрогнозувати приріст легальних активів, внаслідок фінансування таких проєктів на рівні організації. У результаті створюються передумови для підвищення фінансової безпеки країни, досягнення цілей санкційної політики та сприяння економічному зростанню через цілеспрямоване функціонування системи фінансового моніторингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глуценко О. О., Райхерт Х. Я. Наслідки відмивання нелегальних доходів для фінансово-економічної безпеки України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 2. С. 115–124.
2. Грабчук І. Л., Григоревська О. О. Економічні наслідки відмивання грошей в умовах воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 9. С. 102–107.
3. Грабчук О., Супрунова І. Фінансовий моніторинг як умова забезпечення державної безпеки країни: поняття, складові, етапи розвитку. *Аспекти публічного управління*. 2020. Т. 8. № 4. С. 75–83.
4. Д'яконова І. І., Шиян Д. В. Методика оцінки ефективності фінансового моніторингу. *Вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 1(34). С. 10–17.
5. Хмелюк А. А. Ефективність фінансового моніторингу. *Бізнес Інформ*. 2015. № 6. С. 199–203.
6. Bukhtiarova A., Semenog A., Razinkova M., Nebaba N., Haber J. A. Assessment of financial monitoring efficiency in the banking system of Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2020. Vol. 15(1). P. 98–106.
7. Methodology for Assessing Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems. 2013. 196 с. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/mutualevaluations/documents/fatf-methodology.html> (дата звернення: 10.04.2024).
8. Reuter P. Are estimates of the volume of money laundering either feasible or useful? *Research handbook on money laundering* / Ed. by B. Unger, D. van der Linde. Cheltenham, 2013. P. 224–231.

REFERENCES:

1. Hlushchenko, O. O., & Raikhert, K. Y. (2014) Naslidky vidmyvannia nelegalnykh dokhodiv dlia finansovo-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Consequences of Money Laundering of Illegal Incomes for Financial and Economic Security of Ukraine]. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, vol. 2, pp. 115–124.
2. Hrabchuk, I. L., & Hrygorevska, O. O. (2022) Ekonomichni naslidky vidmyvannia hroshei v umovakh voiennoho stanu [The Economic Consequences of Money Laundering under Martial Law]. *Business Inform*, vol. 9, pp. 102–107. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-9-102-107>
3. Hrabchuk, O., & Suprunova, I. (2020) Finansovyi monitorynh yak umova zabezpechennia derzhavnoi bezpeky krainy: poniattia, skladovi, etapy rozvytku [Financial monitoring as a condition for ensuring the state security of the country: concepts, components, stages of development]. *Public administration aspects*, vol. 8(4), pp. 75–83.
4. Diakonova, I. I., & Shyian, D. V. (2013) Metodyka otsinky efektyvnosti finansovoho monitorynhu [Methodology for evaluating the effectiveness of financial monitoring]. *Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy*, vol. 1(34), pp. 10–17.
5. Khmeliuk, A. A. (2015) Efektyvnist finansovoho monitorynhu [Efficiency of Financial Monitoring]. *Business Inform*, vol. 6, pp. 199–203.
6. Bukhtiarova, A., Semenog, A., Razinkova, M., Nebaba, N., & Haber, J. A. (2020) Assessment of financial monitoring efficiency in the banking system of Ukraine. *Banks and Bank Systems*, vol. 15(1), pp. 98–106. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.15\(1\).2020.10](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.15(1).2020.10)
7. FATF (2013-2023) Methodology for Assessing Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems. Paris: FATF, 196 p. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/mutualevaluations/documents/fatf-methodology.html> (accessed April 10, 2024).
8. Reuter, P. (2013) Are estimates of the volume of money laundering either feasible or useful? In B. Unger, D. van der Linde (Eds.). *Research handbook on money laundering*. Cheltenham, pp. 224–231.